

Мирослава Мирковиќ, Римска држава у доба принципата и домината (27. пре Хр. - 337. н.е.) - од Августа до Константина, Досије, Београд, 2003, 197 стр.

Овој труд претставува продолжение на делото од истата авторка *Римска држава под краљевима и у доба републике (753-27. пре Хр.) - историја и институције*, кое завршува со описот на последната борба меѓу Антониј и Октавијан и настаните кои непосредно следеле по оваа разврска, односно со почетокот на принципатот. Книгата што овде ја прикажуваме, сосема логично, започнува токму со описот на владеењето на Октавијан.

Имено, по предговорот (стр. 9-12) и краткиот осврт кон најзначајните извори за историјата на Римското царство (стр. 12-16), М. Мирковиќ, во делото со наслов *Роѓаци и наследници власти*, се обидува да ги објасни карактерот и основните начела на новото уредување. Сосема оправдано, на ова прашање му е посветен голем дел од книгата (стр. 17-52), зашто со основањето на принципатот, не само што конечно доаѓа до крај на Република, но и се воспоставуваат начелата врз кои се темели царската власт сè до преминот во доминат.

Најнапред авторката ја објаснува политичката состојба што била создадена по победата над Антониј, а и постепеното акумулирање на повеќе овластувања со кои Август, иако навидум не го нарушил репуб-

ликанското уредување, во суштина, самостојно владеел со државата. Понатаму авторката ги прикажува состојбите во управниот систем, како и во војската. Прикажувањето е јасно и прецизно, па читателот лесно може да се снајде во многубројните законодавни мерки и воопшто збиднувања во времето на Август. Авторката посветува неколку страни и на династичката политика на Август (стр. 39-43) и неговите напори да најде способен наследник. Поради низа несреќни околности, на крајот тој е принуден власта да му ја остави на Тибериј - синот на неговата жена Ливија.

Од 43 до 52 страна, под наслов *Књижевност и служба моралне обнове и новој режима*, накратко М. Мирковиќ ги прикажува истакнатите автори од периодот на Август. Приказот е краток и јасен, но мораме да се запрашаме зошто воопшто не се посветени барем неколку реда и на остварувањата во другите домени на уметноста.

Во следното поглавје со наслов *Римска држава после Августиа* (стр. 53-86), М. Мирковиќ ги обработува настаните од смртта на Август до смртта на Нерон (т.е. периодот на династијата на Јулиевци-Клаудијевци). Животот и делото на секој владетел е обработен одделно, при што нај-

големо внимание авторката посветува на владеењето на Тибериј. М. Мирковиќ настаните ги прикажува пред сè, врз основа на делата на Такит и Светониј. Сепак, може со пофалба да констатираме дека нејзиното излагање и толкување на настаните не се поведува по текстовите на овие двајца автори, па затоа нејзините заклучоци се објективни и правилни (особено при проценувањето на владеењето на Тибериј и Клаудиј). Во овој дел се приложени и три хронолошки таблички. На првата (стр. 55-56) е прикажана кариерата на Тибериј во времето на Август, на втората (стр. 69) се прикажани најважните настани од владеењето на Тибериј, а на третата (стр. 80-81) настаните од владеењето на Клаудиј.

Настаните што следат по убиството на Нерон се опишани во поглавјето *Стиварање династијe* (стр. 87-104). Насловот е делумно проблематичен, бидејќи алудира дека владетелите по Август, сè до смртта на Нерон не претставуваат вистинска династија. Навистина, како што М. Мирковиќ кажува во предговорот (стр. 11), наследувањето на власта по Август не одело по директна линија, а иако владетелите биле во сродство, тоа не било од пресудно значење. Па сепак, таа признава дека и покрај крајно недоличното владеење на Калигула и Нерон, домот на Клаудијевците го зачувал угледот, а идејата власта да биде во рацете на едно семејство веќе била прифатена (стр. 94). Затоа се прашуваме, зарем фактот што речиси половина век власта била во рацете на едно семејство не е доволен за да се каже дека тоа е веќе династија? Од друга страна, Мирковиќ признавајќи ги само Флавијевците и Северите за вистински

династии покажува недоследност, затоа што и Елагабал и Александар Север не се во најблиско сродство со основачот на династијата - Септимиј Север.

Како и да е, првите страни од овој дел (87-91) се посветени на настаните од 68-69 г., т.е. граѓанската војна меѓу Галба, Отон, Вителиј и Веспасијан. Она што е важно да се одбележи е тоа што Сенатот во овие настани сепокажал немоќен, а правото да прогласуваат нови владетели го преземаат војските распоредени по границите и преторијанците во Рим. Во оваа борба, провинциските војски ќе се покажат посилни, поради што моќта на преторијанците ќе биде намалена. На крајот, источната војска, помогната и од подунавските легии ќе успее да го наметне својот кандидат - Тит Флавиј Веспасијан, кој во тој момент раководел со воените операции во Јудеја. Со него започнува новата династија која ќе ја задржи власта 28 години (69-96 г.). Настаните во времето на Флавијевците се обработени во делото *Династијa Флавијеваца* (стр. 91-104). И тука авторката го прикажува владеењето на секој цар одделно. Авторката накратко се задржува и на натписот *Lex de imperio Vespasiani*, кој е единствен од овој тип, во кој се формулира власта на императорот. На крајот од излагањето на владеењето на Веспасијан, исто така, е дадена хронолошка табела со најважните настани од неговото време (стр. 97). Наследникот на Веспасијан - неговиот постар син Тит, поради краткотрајноста на неговото владеење (79-81 г.), не успеал да остави подлабок печат во римската историја. По Тит, на власт доаѓа помладиот син на Веспасијан -

Домицијан. И тука авторката, спротивно на античките извори, истакнува дека неговото владеење не може да се окарактеризира ниту како лошо, ниту како погубно (како што ни го прикажува Такит).

Заговорниците против Домицијан на негово место го доведле Нерва. Со него започнува една нова пракса во начинот на наследување - принцип на посвојување. Овој систем ќе се одржи речиси 70 години (од Нерва до Марк Аврелиј) и на царевите кои ќе дојдат на власт на овој начин им е посветен наредниот дел, под наслов *Адопција и наследници власти* (стр. 105-120).

Најважен настан од неговото краткотрајно владеење е одлуката да го посвои истакнатиот војсководец Трајан, а М. Мирковиќ во овој чин гледа продолжување на праксата воспоставена од Август, кој го адоптирал Тибериј.

Со Трајан, кој дошол на власт по смртта на Нерва се врзуваат најблескавите успеси од воената историја на Римското царство, па затоа, сосема очекувано, во најголемиот дел од нему посветените страници во оваа книга, се однесуваат на неговите воени походи. Двата походи кои му ја донеле славата на Трајан се разгледуваат одделно, и тоа Дакиската војна (стр.108-111) и војната на Исток (стр.111-113), а на крајот е даден и краток преглед на неговата внатрешна политика.

По Трајан, во не сосема јасни околности, на власт стапил Хадријан. Неговата цел била да се утврдат границите и да се консолидира државата. Поради ова и авторката, главно, посветува внимание на неговите патувања низ целата империја и неговата внатрешна политика.

За време на Антонин Пиј, нас-

ледникот на Хадријан, нема настани од суштествено значење за историјата на Римското царство. М. Мирковиќ дава преглед на војните водени во негово време и на неговата внатрешна управа.

Наредното поглавје под наслов *Повраќање династичком принцип* (стр.121-132), го опфаќа владеењето на Марк Аврелиј и на неговиот син Комод. Како што кажува насловот, Марк Аврелиј не го продолжува принципот на посвојување и за наследник го остава својот син Комод. Друга важна новина од неговото владеење е двојниот принципат (М. Мирковиќ). Така, веднаш штом стапил на власт, Марк Аврелиј за свој совладелец го зел Лукиј Вер, при што обајцата ги носеле истите титули, а единствено по што се разликувале е тоа што титулата *pontifex maximus* ја носел само првиот. Авторката најмногу внимание посветува на надворешните настани - војната со Партија и онаа на Дунав. По неговата смрт на власт доаѓа неговиот син Комод, чие владеење во секој поглед е безначајно.

Овојдел завршува со поглавјето *Књижевност II века* (стр. 129-132), во кое накратко се претставени најважните автори од овој период, но повторно се запоставени останатите уметнички домени.

Настаните од смртта на Комод до смртта на Александар Север се опишани во поглавјето *Граѓански рај и долазак Септимија Севера на власт* (стр.133-147). Авторката најпрво дава приказ на граѓанската војна и начинот на кој Септимиј Север станал император. Потоа се опишуваат војните што ги водел и реформите што ги спровел - како воените, така и внатрешните. Од

владеењето на Каракала, авторката најмногу внимание им посветува на војните водени во негово време, но и на донесувањето на *Constitutio Antoniniana* и проблемите врзани со овој едикт-значењето на зборот дедити-кии во овој период, како со зголемувањето на бројот на римски граѓани би бил зголемен данокот кога од 167 ст.е. тие биле ослободени од личен данок. Понатаму ги прикажува настаните по смртта на Каракала, до крајот на династијата на Северите.

Од смртта на Александар Север, па сè до доаѓањето на Диоклетијан на власт, Римската држава минува низ една сериозна криза. Постојаниот притисок еднадвор, економските проблеми, но и постојаното менување на царевите довеле до слабеење на државниот систем и криза во сите сфери на животот. За само 50 години на власт ќе се сменат голем број владетели. Овој хаотичен период исполнет со постојани војни и преврати е одлично обработен. Авторот не се губи во мноштвото од случувања и имиња, туку многу јасно го изложува, притоа задржувајќи се на оние моменти што бараат повеќе внимание. Сево ова е изложено во поглавјето *Педесет години анархија и војничких царева* (стр. 148-172). Со доаѓањето на Диоклетијан на власт завршува 50-годишната анархија и започнува нова етапа во историјата на Римското царство - периодот на доминатот.

Авторката, во претпоследното поглавје од оваа книга, под наслов *Римска држава у доба доминација* (стр.173-182) го обработува токму владеењето на Диоклетијан. Најпрво се дава еден краток преглед и споредба меѓу принкипатот и доминатот, а потоа и преглед на главните

извори за овој период. Авторката го прикажува начинот на кој Диоклетијан постепено, најпрво преку диархија, на крај го вовел системот на тетрархија, а потоа и основните карактеристики на овој систем. По ова следи преглед на борбите со надворешните и внатрешните непријатели, по што авторката дава преглед на неговите реформи - административни, воени и економски.

Во последното поглавје од книгата со наслов *Борба за власт 306-312: синови, цезари и савладари* (стр. 183-195). се обработува борбата за власт која траела сè до конечната победа на Константин и реформите што тој ги спровел и системот што го воспоставил, а останал во сила до VIII век. Делото завршува со краток приказ на основањето на Константинопол.

За жал, веднаш се забележува дека М. Мирковиќ воопшто не посветува внимание на развојот на провинциите. За нив се зборува само во состав на некои реформи кои ги спровеле некои од царевите. Навистина, таа уште во предговорот вели дека историјата на Римското царство нужно е хроника на царевите (стр. 9). Сепак, без разлика дали ќе го прифатиме ова мислење или не, мора да се истакне дека иако развојот на провинциите бил во директна поврзаност со севкупните состојби во царството, сепак, секоја од нив имала и свој посебен живот и развој. Затоа според нашето мислење, секоја историја на царството нужно мора да опфаќа барем еден преглед за провинциите.

Од друга страна, исто така, во книгата недостигаат и поглавја кои би се однесувале на римската култура и уметност. Се разбира, воопшто

не е потребно тие да бидат опширни, но сепак, потребно е барем да се добие слика за развојот на римската култура. И за ова прашање има неколку кратки информации кога се обработува животот на некој цар, но сепак, тоа не е доволно.

Цениме дека треба да се искомментира уште еден став на авторката. Имено, таа и владетелите по Август ги нарекува принкепси. Навистина, номинално и самите владетели се нарекуваат така, но разликата меѓу начинот на кој владеел Август и на оној на неговите наследници е очигледна и суштествена. Август е во вистинска смисла на зборот принкепс - првенец на сенатот, негов водач и советник, неговата власт се заснова врз републиканските традиции. Принкипатот на Август претставува преоден облик на владеење меѓу републиканскиот систем и оној на наследниците на Август - монархискиот, кога републиканските традиции сè повеќе се губат, а

власта на владетелот станува сè поголема. Очигледно е дека авторката цени дека номиналниот назив е позначаен, што и не може да се рече дека не е правилно, но секако, е дискутабилно.

Како и да е, станува збор за една сериозна и добра книга која претставува пријатно освежување во однос на досегашните учебници по историјата на Рим, кои барем кај нас се достапни. Искражаните забелешки, сепак, се последица на концептот на авторката - концепт со кој можеме да се сложиме или не, но во секој случај мора да признаеме дека е успешно и доследно спроведен низ целата книга. Стилот е јасен и едноставен, што е голем плус бидејќи го олеснува користењето на книгата. Искрено ја препорачуваме оваа книга, која ќе им биде од голема помош првенствено на студентите, но и на сите оние што ја изучуваат историјата на Рим.

Стефан ПАНОВСКИ

Далибор Јовановски, Грчката балканска политика и Македонија (1830-1881), Bato & Divajn Corporation Graphic Center, 2005, 231.

Македонското секојдневие од осамостојувањето на државата во 1991 година до денес, константно е обременото со проблеми наметнати од вековните соседи. Гледано од аголот на долготрајност и настојчивост на антимакедонското дејствување, најнегативни последици македонската држава, но и македонскиот народ, преживуваат од јужниот сосед, Република Грција. Нејзиниот интерес за постојано провоцирање проблеми во својство на долгогодишно европско

„галениче“ се состои во прикривањето на фактот што 51% од македонската територија од 1913 г. до денес се наоѓа во составот на Р. Грција. Фрлањето пепел во очи на европската јавност со децении вродува плод, така што и покрај неспорноста на вистината која поткрепена со научните аргументи секогаш говори за грчкото насилство врз македонското население во Егејска Македонија, статусот на „галениче“ е посилен и повреден за демократска Европа.